

Két ezredforduló

I.

Makacsul tartja magát az a felfogás, hogy a tizedik évszázad keresztyénsége nagy félelmek között várta a második évezredbe való átmenetet. Úgy vélték, hogy a világ vége közel van és Isten ítélete fog az emberekre kiáradni. Az elmúlt évszázad utolsó évtizedeit a bűnbánati mozgalmak kellett hogy jellemezzék. Például Felix Dahu (1834–1912), a *Harc Rómáért* című híres regény szerzője egy helyen így ír: „Az a hit, hogy az ezredik év nyári napfordulatával a világ elpusztul és az utolsó ítélet bekövetkezik, ezekben az években nyugaton tévedhetetlen igazság volt.”¹ De az, aki a forrásokkal közelebbről foglalkozik, rövidesen felfedezi, hogy erről szó sem volt. Semmi néven nevezendő utalás sincs arra nézve, hogy a második millennium közeledte a népek körében különösebb félelmet és szokatlan nyugtalanságot váltott volna ki. A tizedik évszázadi „széles körökben elterjedt félelem” bizonyos 19. századi történészek kitalálása.

Az a váradalom, hogy Isten a maga országát felállítja és ezzel ez a mulandó világ véget ér, kezdet óta az egyház igehirdetéséhez tartozott. Ezt a váradalmat a teljes középkoron keresztül, így a tizedik évszázadban is, ismételten kifejezte. Újra és újra el lehet mondani, hogy a világ „öregszik” és a vég közel van. A tizedik évszázad közepéből vannak például olyan ajándékletek, melyek e szavakkal kezdődnek: „Az idők vége közeledik”, vagy „Az idők vége közeledik és a világ egyre inkább szétesik.”² Azonban ezeket az általános váradalmakat nem hozták kifejezetten kapcsolatba az ezredik évvel. A tizedik évszázad utolsó évtizedeiben és éveiben ezek az utalások egyre inkább apadnak. A tizedik évszázad közepe táján bizonyos körökben lehetséges volt, hogy a világ végét az ezredik évben várják. Adso (†992, mint a Montier-en-Der apátja) azonban az antikrisztusról írt traktátusában elmentmond annak a széles körökben elterjedt felfogásnak, hogy a világ vége közel lenne. Ez az időpont, nyilatkozta, még nem jött el. Mindaddig, amíg frank királyok ülnek a trónon, a világ tovább fog létezni. Végül egy frank király fog a teljes birodalom fölött uralkodni és az általa megadott időben Jeruzsálemben fog menni és jogarát meg koronáját az Olajfák hegyén le fogja tenni.³

990-ben Abbo, Fleury apátja, ifjúságának idejéből, mintegy a tizedik évszázad közepéből, egy eseményt idéz emlékezetébe: „Mint ifjú (adolescentulus) hallottam, amikor egy prédikátor a gyülekezet előtt úgy szólt, hogy az antikrisztus akkor fog megjelenni, mihelyt az ezredik esztendő elmúlik... Én nyomatékosan ellentmondok ennek a prédikációnak és az evangéliumokra, a Jelenések könyvére és a Dániel könyvére hivatkozom. Az apátom, Richard (áldott legyen emléke) a világ végével kapcsolatos tévedéseket éles argumentumokkal verte vissza és emellett azokra a levelekre is hivatkozott, melyeket Lotharingiából

¹ Idézi H. von Eicken: *Die Legende der Erwartung des Weltendes und der Wiederkunft Christi im Jahre 1000*. Forschung zur deutsche Geschichte, Bd. 23. Göttingen 1883. 305. s. köv. Lásd még August Dumas, A. Fliche und V. Martin (ed.) *Histoire de l'Eglise*. Bd. 7. (888–1057) című művében, 457. s. köv. „A XX. század emberei kevésbé foglalkoztak a világ közeli végének félelmével. Miként mondták, nem ostromolta őket az a gondolat, hogy elérkeztek az ezredik esztendőhöz” (457.).

² Lásd von Eicken idézett művét és Henri Focillon: *L'an mil*. Paris 1952. 52. (Egy olyan összeállítás, mely mindenekelőtt a jegyzetek és a források magyarázatának vonatkozásában csak nagy óvatossággal használható.)

³ Adso: *Libellus de Antichristo*. Migne PL, 101. 1295.

kapott. Mert akkortáiban csaknem mindenütt elterjedt az a hír, hogy abban az évben, amikor ugyanarra a napra fog esni a kihirdetés ünnepe, mint nagypéntek, a világ végének kétségtelenül be kell következnie.”⁴

De miképpen fogják az ezredik esztendőt megélni? Miképpen viselkedik a nép? Lehetőséges, hogy annak az esztendőnek az eseményeit különös érdeklődéssel és talán nagy aggodalommal fogják megfigyelni. Természeti katasztrófák és egyéb szokatlan események akkor egyébként is Isten intését fogják jelenteni. Például Raoul Glaber ezt írja krónikájában: „A kiválasztott király [III. Sanchórol, Navarra királyáról van szó, 1000–1035] korában egy szeptemberi nap alkonyatán üstökös formájában egy csillag fog megjelenni a nyugati égbolton, és három hónapig látható lesz. Olyan sugárzóan fog ragyogni, hogy az ég nagyobbik részét fénnel tölti be. Mindennap a hajnal hasadásával eltűnik. Hogy egy új csillagról van-e szó, melyet Isten az égboltozatra helyezett, vagy egy meglévő csillagnak a fénye fog csodajelként megerősödni, csak az mondhatja meg, aki az összes dolgokat kibeszélhetetlen bölcsességgel rendeli el. De bizonyos az, hogy egy ilyen jelenség nem fog feltűnni, hogy valami titokzatos és félelmes eseményt ne hirdessen.”⁵

Ezen a háttéren elképzelhető, hogy azt a félelmes földrengést, mely az ezredik év tavaszán Hollandiát meglátogatta, vagy azt a tűzvészt, mely Paderbornt elpusztította, Isten figyelmeztetéseként értelmezték.⁶ Ebben az összefüggésben Raoul Glabernak az 1033. esztendővel kapcsolatos megjegyzése érdemel figyelmet: „A sok és sokféle csodás jel után, melyek az 1000. esztendő körül előtte vagy utána történtek, számos bölcs azt jövendölte, hogy az ezredik esztendőben a mi Urunk szenvedéseihez hasonló, sőt még nagyobb csodajeleknek kell történniök, és így is történtek.”⁷ Máskülönben is az volt a vélemény, hogy az ezredik esztendő az összes megelőző esztendőket felül fogja haladni.⁸

Az utalások gyérek. Ezek azt mutatják, hogy az akkori kor az ezredik évnek sem negatív, sem pozitív rendkívüli jelentőséget nem tulajdonított. Különös véletlen az, hogy III. Otto és udvara sem fordult megkülönböztetett érdeklődéssel az ezredforduló felé. A fiatal császár uralkodási idejét nagyratörő politikai tervek és vallási elképzelések jellemezték. A római birodalom keresztyén alapvetésen való visszaállítása iránt kötelezte el magát, és személyét isteni eszköznek tekintette e feladat teljesítésében. Számos politikai akciójának szimbolikus-vallásos dimenziója volt. De e cselekvései között, magának az ezredik évnek a cselekedetei között sem található a millennium végére való utalás. Az ezredik év tavaszán felkereste a prágai Albert sírját Gnesenben, és valamivel később megparancsolta, hogy Nagy Károly sírját Aachenben nyissák ki, hogy a legnagyobb elődje jelenlétében meditáljon küldetéséről. Sőt abban a költeményben sem, melyet az ezredik év őszén római bevonulása alkalmával fognak majd recitálni, egyetlen szó sem található ez év különös jelentőségéről. E költemény egyszerű felhívással végződik: „Gaudet omnis homo quia regnat tercius Otto, illius imperio gaudeat omnis homo” (mindenki örüljön, hogy III. Otto uralkodik, minden ember örüljön uralkodásának).⁹ Ha az ezredik évhez különleges váradalmak kapcsolódtak,

⁴ Abbo: *Liber apologeticus*. Migne PL, 139, 471. Abbo két különböző váradalomról beszél. A kihirdetés és nagypéntek az 1000. évben nem esnek egybe, hanem 992-ben estek azonos dátumra. Lásd Auguste Dumas, *i.m.* 458.

⁵ Raoul Glaber: *Les cinq livres de ses histoires*. Ed. M. Prou, Paris 1886. Buch III, 3, 60. Raoul Glaber Benedek-rendi. 990–1047 körül különböző burgundi kolostorokban élt, egy ideig Clunyban is. Egy olyan krónika szerzője, amely a 900–1044 közötti időszakot tárgyalja.

⁶ Lásd Karl und Mathilde Uhlirz: *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Otto II und Otto III*. Bd. 2. 346.

⁷ *I.m.* IV/1. 90.

⁸ Hildesheim Annalesiben így van: Millesimus annus supercrescens statute computacionis numerum, secundum illud quod legitur scriptum: millesimus exsuperat et transcendit omnia annus (idézi Uhlirz, *i.m.* 346.)

⁹ Uo. 343.

úgy ezekről csak egy titkos mozgalom tárgyalhatott, mely mozgalom a tizedik évszázad utolsó esztendejében semmi esetre sem élt át semminemű erősödést, élénkülést.

Mivel magyarázható ez a tényállás? Én úgy vélem, hogy ebben az összefüggésben két megfigyelés fontos.

a) Az 1000. év különös jelentőséget nyerhet a chiliasmus területén, vagyis annak a hitnek az alapján, hogy a Sátán ezer év fogság után szabadon bocsáttatott és egy végső csata után eljön a világ vége (Jel 20,2–3). Azok a történészek, akik az ezer év „nagy félelméről” beszélnek, rendszerint chilianisztikus képzetek alapján teszik azt. De a chiliasmus a tizedik évszázadban, mindenesetre a theologailag képzett körökben, nem volt elterjedve. Tychoniushoz és Augustinushoz csatlakozva az a nézet terjedt el, hogy a Sátán ezeréves fogsága, melyet a Jelenések könyve említ, a Krisztus első eljövetele és visszajövetele közötti idő, de az ezer számot nem kell szó szerint érteni, mivel az az Istenről rendelt éveket jelöli.¹⁰ Az apokaliptikus számításokat visszautasították. De ez nem jelenti azt, hogy ismételen ne tettek volna kísérletet arra, hogy a világ végének pontos dátumát megadják. A már idézett szövegek azt mutatják, hogy az ezredik év elszigetelten alkalmat adott ilyen spekulációkra. Amint Raul Glabertől megtudhatjuk, ez a spekuláció az 1033. esztendőre, a Krisztus szenvedése utáni ezer évre is érvényes volt. Az évenkénti katasztrófákra való tekintettel ezt írja: „A hit arra jut, hogy az évszázadok következése és az elemek törvénye, melyek mindaddig a világ menetét meghatározták, vissza fognak zuhanni az eredeti kaoszba, és a nép félt, hogy elközelít az emberi nemzetség vége.”¹¹ De a döntő az, hogy az akkori egyház az ilyen sejtelmeket visszautasította. Abo von Fleury helyesen utasítja a párizsi prédikátort, és Richard von St. Victor megmagyarázza később, hogy a Jelenések szó szerinti magyarázata most, miután ezer év eltelt és nem hozott különleges eseményeket, végérvényesen lehetetlenné vált.¹²

b) A második megfigyelés az évek akkori számítására vonatkozik. A „Krisztus születése utáni” számítás a tizedik évszázadban még nem volt általánosan érvényesítve. Ezt Dionysius Exiguus (532) vezette be. Kezdetben csak a kronológiai művekben használták a kutatók. Az ezen a módon való számolásnak az első nyomait a magán- és a királyi okmányokban először a 8. évszázadban találjuk, és ezek a példák sem számosak. Az adalékok a következő időben fokozatosan növekednek. A Krisztus születése utáni számítás később általánosan megvalósul.¹³ Miközben ez a számítás az egyes pápai okmányokban a tizedik évszázadban megjelenik, a pápai kancellária az évezred fordulóján az indikáció rendszerét használja.¹⁴ A császári kancellária egyidejűleg különböző rendszereket használ.¹⁵ A kalendárium Keleten a „világ teremtésétől” kezdve számít. Ezért kezdettől fogva ki volt zárva, hogy az ezredik év az akkori fantáziát nagymértékben foglalkoztassa, miként mi a mai feltételezések alapján hajlamosak vagyunk erre hajlani. Jellemző, hogy abban a pillanatban, amelyben az ab anno dominicae incarnationis szerinti számítás általános érvényességet ért el, az egyik évszázadról a következőre való átmenetnek nagyobb jelentőséget tulajdonítottak. 1300-ban a zárándokok nagy számban áradtak Rómába. Az akkori pápa, VIII. Bonifác ezt az évet szent év-

¹⁰ Wilhelm Kamlah: *Apokalypse vor Joachim von Fiore*. Historische Studien 285, Berlin 1935. 11. s. köv.

¹¹ Raoul Glaber, *i.m.* IV/4. 102. Lásd Auguste Dumas, *i.m.* 459.

¹² Migne PL, 196, 853.

¹³ Hans Lietzmann/Kunt Aland: *Zeitrechnung der römischen Kaiserzeit des Mittelalters und der Neuzeit*. Goeschen Nr. 1085, Berlin 1956. 5.

¹⁴ Hermann Grotefend: *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*. Bd. 2. Hannover 1981. 93.

¹⁵ Lásd *Die Urkunden der deutschen Könige und Kaiser, veröffentlicht durch die Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*. Bd. 2. 1. Berlin 1956. 5.; ezenkívül még Paul Kehr: *Die datierungen der Diplome Kaisers Otto III*. Marburg 1889.

nek nyilvánította, és a zárándokoknak különös búcsút adott. A szent év bevezetése a pápai felelet arra a spontán népmozgalomra, mely az évek új számításából adódhatott.¹⁶

II.

Miként vált lehetségessé ez a történeti téves ítélet? Bizonyára nem véletlenül jött létre. Ez egy olyan kornak a kifejezése, mely mind önmagát, mind jövődjét biztosnak vélte, és éppen ezért erre a korai korszakra bizonyos önelégültséggel tekintett vissza, amikor az emberiség Istennek a történelemben való közvetlen beavatkozásától és a világ végétől való félelmében és rémületében élt. Azóta új fejlődési szakasz következett be. Az emberiség lépésről lépésre megismerte igazi hivatását, és a jövődjéért való felelősséget átvette. Minél inkább a maga kiskorúságában és gyámoltalanságában ábrázolta a középkort, annál fényesebben és előnyösebben emelkedett ki saját jelene e sötét háttérből.

A 18. és a 19. század nagy reménysegei beteljesedtek. A történelem vége semmiképpen sem következett be. Az emberiség előtt még magas fejlődési fokok állnak. Immanuel Kant mintegy a kor szellemét fejezte ki akkor, amikor arról beszélt, hogy „a filozófiának is megvan a maga chiliasmusa”, és azt a váradalmat vallotta, hogy „néhány forradalom után az átalakítás végül is az lesz, ami a természetnek a legmagasabb szándéka, vagyis egy általános világpolgári állapot, mely az az anyai lesz, ahonnan az emberi faj eredeti alapja ki fog fejlődni és egyszer valamikor meg fog valósulni”.¹⁷ Ezt a látomást nem osztotta mindenki, de az akkori kor szemében mégis kétségtelenül nagy elfogadhatósága volt.

De mi lett belőle? Egy figyelemre méltó visszatérés történt. A mai emberiséget jövődjéről komor sejtelmek uralják. A helyzet nem nélkülöz bizonyos iróniát sem: a 20. évszázad utolsó évtizedeit kétségtelenül nagyobb mértékben jellemzi a félelem, mint a 10. évszázadot, a „sötét középkort”! De most nem Istennek az emberiség bűne miatti haragja a nyugtalanság oka. Hanem sokkal inkább az a gond, hogy a röviddel ezelőtt még oly nagyra értékelt fejlődés végzetként jelentkezhetik. Azokat az erőket kell elmarasztalnunk, amelyek az emberiség rendelkezésére állnak? Vagy ezek a valóságban azok a hanyatlások, melyek előbb vagy utóbb utolérnek bennünket? Az a kockázat, melyet a mai magasan fejlett világ önmagában hord, nyilvánvaló. Képesek vagyunk-e arra, hogy ezt felmérjük és ennek megfelelően cselekedjünk? Vagy megengedjük, hogy a valóságot látó szemeinket a már megkezdett kurzus dinamizmusa által a veszedelmekkel teltített jövőre irányítsuk?

A filozófiai chiliasmus, természetesen, mint előzetesen, élettelen. Jean-Christophe Rufinnak bizonyára igaza van, amikor azt „a gondolkodásunkban a legerőteljesebben berendezkedett pozitív meggyőződésnek” látja. „Minden felborzolódik bennünk, amikor arról van szó, hogy bevalljuk, hogy a világ egy új szakaszba érkezett és a fejlődés, három évszázad terjeszkedésétől vezetve, saját határaiba ütközött, sőt még visszahúzó erővé is válhat.”¹⁸ Eme evidencia ellenében a hit ahhoz tartja magát, hogy a téves fejlődések kijavíthatók és minden „eset” fölött megnyílik az út a jövő felé. De egyidejűleg az ideológiailag ellenőrizetlen pillanatokban a kételkedés növekedik. Ezek azonban elsősorban nem a 2000. évvel vannak kapcsolatban, hanem abban az ismételt megfogalmazott kérdésben nyernek kifejezést, hogy vajon a harmadik évezredben ez a kurzus milyen mélyen folytatódhat. E gond legvilágosabb megfogalmazása a „tartós fejlődés” (sustainable development) fogalma. De ez az elképzelés miért kap ilyen megfogalmazást, ha a kételyek arra mutatnak, hogy a jelenlegi kurzus éppenséggel nem lesz „tartós”, hanem előbb vagy utóbb összeomláshoz kell

¹⁶ Paolo Brezzi: *Storia degli Anni Santi*. Milano 1975. 19. s. köv.

¹⁷ *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*. Sämtliche Werke (Insel), Bd. 1. 1921 Leipzig. 235.

¹⁸ Jean Christophe Rufin: *L'empire et les nouveaux barbares, Rupture Nord-Sud*. Paris 1991. 31.

hogyan vezessen? A Rio de Janeiróban tartott 1992. évi Uno-konferencia azt mutatja, hogy milyen előfeltételeket kell teljesíteni ahhoz, hogy némileg biztos lépésekkel lehessen belépni a harmadik évezredbe. De ez éppenséggel azt is mutatja, hogy ettől a céltől ma még milyen távol vagyunk.

Miképpen fogjuk tehát ab anno dominicae incarnationis utáni második évezredet ünnepelni? A javaslatokból nincs hiány. Számos körben a fantázia hosszú idő óta mozgásban van, és én azt hiszem, hogy nekünk mindenképpen inkább jóakarattal, mint értelmetlenül kell ezzel a kérdéssel foglalkoznunk. Az új indítvány II. János Pál pápától származik. Ő arra szólította fel a katolikus egyházat, hogy a következő három évben mélyítse el az Atya, a Fiú és a Szentlélek Istenben való hitet, hogy a harmadik évezredbe való átlépés pillanatában az evangéliumi bizonyosságtétel minél szabadabb legyen.¹⁹ A bűnbánat szükségességéről is beszélt. De megfontolásai azért maradnak oly kevésbé meggyőzőek, mivel e szöveg egyetlen szóval sem vonatkozik az élet alapjainak veszélyeztetettségére és az eljövendő generációk iránti felelősségre. Az emberiség sebezhetősége, sőt az önpusztítás kockázata a római katolikus egyházban még nem vált témává, és ezért azt kell kérdeznünk, hogy a pápai iratban javasolt ünnepélyességek többek lesznek-e az exorcizmus egy bizonyos változatánál, mely arra szolgál, hogy a jelenlegi kurzust megszabadítsa a nekszegeződő kérdésektől.

III.

Mi tehát a harmadik évezred küszöbén a theologia feladata?

Tekintettel azokra a veszélyekre és kockázatokra, melyekkel szembe kell néznünk, a felelet nyilvánvaló: a theológiának újból meg kell mutatnia azt, hogy mit jelent Isten ajándékával, az élettel felelősségteljesen bánni. Nem lehet és nem szabad elfogadnia azt, hogy az Isten által teremtett életet ezen a földön az emberi oktalanság kockára tegye. Minden olyan áramlatot vissza kell utasítania, amely a következő nemzedékek életének alapjait megcsonkítja vagy hosszabb időre mintegy eltemeti. Mindenekelőtt nem szabad és nem lehet kiegyeznie azzal, hogy a gyengébbek életét már most az erőseknek, a jelenlegi kurzus szereplőinek az érdekében feláldozzák. Éppen egy új évezred kezdetén képesnek kell lennie arra, hogy azoknak legyen a szószólója, akiknek az élete és a jogai a legközvetlenebbül veszélyeztetve vannak.

E bizonyosságtétel első lépése abból áll, hogy a veszélyeket és kockázatokat valóságosan felismerje, és hogy a nyilvánosság számára láthatóvá tegye. Az a hajlandóság, hogy ezeket minimalizálja, mindenekelőtt azok körében van, akik úgy vélik, hogy a fejlődés előnyeit egyelőre majdnem ellenállhatatlanul levonhatják. Jó példát szolgáltat az időjárás megváltozásáról 1995 tavaszán Berlinben tartott konferencia. Arról volt szó, hogy egyezséget érjenek el abban a kérdésben, hogy a következő évezred első éveiben milyen mértékben kell csökkenteni a globális felmelegedést és így a klímaváltozásokért felelős üvegházi jelenség mennyiségét. A tudományos világ minden figyelmeztetése ellenére a nagy többségnek az volt a véleménye, hogy a kockázat egyértelműen még nem elég arra, hogy az azonnali cselekvést igazolja. A delegátusok abban egyeztek meg, hogy két évig további tárgyalásokat folytatnak. Miért lenne szükséges, hogy az iparosított országok olyan mélyreható intézkedéseket határozzanak el mindaddig, amíg az utolsó tudományos bizonytalanságokat is még nem háritották el? Miért lenne szükséges számukra, hogy a no regret measures intézkedésnél valami másra is vállalkozzanak, ha az az egyéb indokokból hiányzik? Ennek ellenére nem vitatható el, hogy a rizikó jelen van és az a megfigyelések szerint állandóan fokozódik. No regret – de kiért? Természetesen nem a kis szigetországok és a mélyen fekvő partvidék-

¹⁹ *Apostoliches Schreiben Tertio millenio adveniente*. 10. November 1994.

kek népeiért, akik a klímaváltozást minden bizonnyal már most, de mindenesetre elsőként fogják tapasztalni. Ez egy más, a mások kárára végbemenő, önmagában lévő kockázat.

Milyen theologiai kérdéseket vet fel az élet érdekében vállalt következetes és reális elkötelezés? Röviden hármat nevezhetünk meg.

1. Az a pusztulás, ami már megtörtént, az a kockázat, melynek közepette élünk, azt mutatja, hogy az emberiség túllépte azokat a határokat, melyeket büntetlenül nem léphet át. Azok az igények, melyeket az emberi faj a biorendszerrel szemben állíthat, már előzetesen körül vannak határolva. Az embernek a számára megadott határokhoz kell tartania magát, ha egyfelől a természet életében részt kíván venni, és ha másfelől a természet életét fenn akarja tartani és meg akarja őrizni. Az ember arra nyert elhívást, hogy Istent a teljes teremtés közösségében dicsérje.

Bizonyos az, hogy az ember azt a megbízást kapta, hogy a földet uralma alá hajtssa. Ez a megbízatás azonban alá van rendelve az összes élőlények közösségének. De az Ádámnak szóló bibliai megbízatást félreértjük, ha abból a látható világ feletti egyre messzebbre terjedő uralomra való felhívást vezetjük le. Ennek ellenére azonban ez a félreértés nemcsak a mai társadalomban, hanem az egyházban is mélyen lehorgonyzott. Még akkor is, ha az újabb időkben más magyarázatok is kezdenek érvényesülni, a hivatalos vonal mind az evangéliumi, mind főleg a római katolikus oldalon megingathatatlan marad. „Az Isten képeire teremtett ember azt a megbízást, hogy a földet, mindazzal együtt, ami hozzá tartozik, uralma alá hajtssa... és Istennek minden dolgok teremtetőjeként való elismerése által mind önmagát, mint a valóságok összességét Isten alá rendelje, úgy, hogy minden az embernek legyen alávetve és hogy Isten neve csodálatos legyen az egész földön.”²⁰

Ez a magyarázat a mai gondolkozásban és érzületben oly mélyen gyökerezik, hogy „a teremtéssel való közösségi élet” gondolata alig látszik gyakorolhatónak. De ennek ellenére egyre nyilvánvalóbban kitetszik az, hogy a jelenlegi kurzus pusztá korrekktúrájával nincs mit kezdeni. Ha valaki valódi állandóságról beszél, akkor nem szabad azt a következtetést levonnia, hogy a teremtéssel szembeni igényeket drasztikusan csökkenteni kell. Minden olyan kísérletről, mely az életstílus konzekvenciái nélkül állandóságot akar megvalósítani, előbb vagy utóbb kiderül, hogy illúzió. Ha az életet meg kell őrizni, akkor olyan dolgokra van szükség, mint a megtérés. Az ember szerepét a teremtés összességében újra meg kell tanulni és újra be kell gyakorolni. Mind a theológiának, mind a keresztyén életnek ebből a szempontból hosszú utat kell megtennie.

2. A második kérdés a keresztyén szabadságot érinti. Mi a szabadság? És miként kell a modern embernek a teremtés fölött kapott szabadságával ma élnie? Az, aki a teremtéssel való közösségről beszél, annak a gyanúnak teszi ki magát, hogy az emberiség történetének egy korábbi stádiumához való visszatérést óhajtja. De nincs visszatérés. Nincs lehetőség a tudomány és a technika vívmányainak az elfelejtésére, és nem lehet visszaállítani azt az állapotot, amikor az emberi faj még sokkal szűkebb határok között mozgott. Némely olyan károsodások is, melyek máris kárt okoztak, többé már nem állíthatók vissza. Az embernek a számára adott szabadság és a jelenkori adottságok szerint kell cselekednie. Az összes élőlényekkel közösségben való élet csak öntudatos döntés alapján válhat valósággá. Ezért az a döntő, hogy mit értünk szabadságon. Nincs más választásunk, csak az, hogy saját személyes életünket és a társadalom életét is egyre tovább haladó kiteljesedésként értelmezzük? Az élet teljességét a teljesítményben, az átalakulásban és a terjeszkedésben kell látnunk? Vagy az evangélium a szabadság mélyebb megértésének a kapuját adja? Talán azt a látást válthatja ki, hogy az emberi élet beteljesedését a közösségben találja meg és egyedül csak azok valóban a szabadok, akik a közösség szolgálatában állnak?

²⁰ Zweites Vatikanisches Konzil. Gaudium et spes, n. 34, = Karl Rahner/Herbert Vorgrimler: *Kleines Konzilskompendium*. Freiburg 1996. 480.

Állandóság csak önmagunk korlátozása által lehetséges. A szoros határok, melyeket ki-
vetettek ránk, nem állnak erősen. Ki kell fürkészni azokat. De ezek csak akkor deríthetők
fel, ha a megkívánt határokat is tisztelőben tartják. A keresztyén tradíció évszázadokon
keresztül a világi javaktól való távolságot a szabadság döntő ismérvének tekintette. Ez a
teremtéssel szembeni tartózkodást követelte azért, hogy Istent minél szabadabban lehessen
dicsőíteni és a felebarátot minél következetesebben lehessen szolgálni. Ez a szabadság az
ember megbízatását a természet uralmánál sokkal messzebb szemlélte. A megújulásnak erre
az aszketikus tradícióra van szüksége.

3. Lehetséges ez az új orientáció? A jövő számára kidolgozható-e egy teherbíró bázis? A
kérdés nem válaszolható meg, és ezért a keresztyén theologia jól teszi, ha sem pozitív, sem
negatív gyors feleletek által nem engedi magát tévútra csalni.

Egy jobb jövőben való hit (croyance) mélyen behatolt a theologiába és az egyházba. Az
Isten országát újból és újból finomabb vagy kevésbé finom módon történelmi célokkal kö-
tötték össze. Számos keresztyén elkötelezés érvelését a történelemben megvalósítható jobb
jövendő látomásából meríti. Éppen ezért nem magától értetődő, hogy a keresztyének a ha-
nyatlás jeleivel foglalkoznak. Az a csaknem kényszerképzet, hogy a feszültségeknek és a
konfliktusoknak egy nap fel kell oldódniuk, gátolja meg őket abban, hogy azokat a kockáza-
tokat, melyek körülveszik őket, valóban komolyan vegyék és szellemileg feldolgozzák. Az a
feltételezés, hogy a leendő fejlődés valószínűleg további veszteségeket hordoz magában,
ellentmond a mai nemzedék alapfelfogásának.

De mit tudunk a jövőről? Valóban van jogunk ahhoz, hogy az ellentmondások felol-
dását követeljük? Valóban meghatározó az, amit Kant a már említett tanulmányában mond:
„Mit használ a teremtő dicsőségét és bölcsességét az értelem nélküli természetben dicsérni...
amikor az emberi faj történelme szüntelen kifogás marad ellene, melynek megpillantása azt
teszi számunkra szükségessé, hogy szemünket bosszúsán elfordítsuk tőle és amiközben ké-
telkedünk, valamikor benne egy befejezett, okos célt találjunk, mely arra vezet bennünket,
hogy azok egy másik világban reménykedjenek?”²¹ De ez a „ki nem elégitő” befejezés való-
jában kizárható belőle? Ez fordítva van, mely így megakadályoz minket abban, hogy a ha-
nyatlás jeleiből a továbbhaladó hanyatlás forgatókönyvét vezessük le. A jövődő radikálisan
el van rejtve előlünk. Az Isten országában való reménység bizonyossága nem ad kulcsot a
történelem lezáródására. Az Isten szeretetéről való bizonyágtételt bizonyos reménységektől
és váradalmaktól függetlenül kell megtennünk. Egyedül csak az a bizonyágtétel, mely egé-
szén Isten rejtett jelenlétére és szeretetére hagyatkozik, lesz valóban hiteles abban a bizony-
talanságban, mely az új évezred kezdetét jellemzi.

Fordította: Nagy László

²¹ Uo. 239.